

اقامتگاه اشخاص حقیقی در نظم حقوقی معاصر ایران

فرنگتاج منصوری^۱

چکیده

اقامتگاه از مفاهیم حقوقی مشترک در حقوق داخلی و حقوق بین‌الملل است که در هر دو حوزه حائز اهمیت می‌باشد. در حقوق بین‌الملل اقامتگاه همچون تابعیت یکی از عوامل تقسیم جغرافیایی اشخاص در جامعه بین‌المللی است. در سیستم انگلیسی - آمریکایی قانون حاکم بر احوال شخصیه افراد قانون اقامتگاه آنها است. حتی در کشورهایی همچون فرانسه که احوال شخصیه را تابع قانون دولت متبوع شخص می‌دانند عامل اقامتگاه به عنوان بدل و جانشین تابعیت پذیرفته شده است.

اما اقامتگاه در حقوق داخلی نیز دارای اهمیت است هم به لحاظ نقشی که در تعیین صلاحیت دادگاه‌ها، آئین دادرسی، ابلاغ اوراق قضائی، اسناد، احکام و قرارهای صادره و اجرائیه‌ها دارد و هم اینکه اقامتگاه لازمه بهره‌مندی از بسیاری حقوق و انجام برخی تعهدات مثل تعهد پرداخت مالیات می‌باشد. به علاوه در حقوق ایران اقامتگاه از عوامل کلیدی در تعیین تابعیت اشخاص حقوقی است. مهم‌ترین منبع قانونی اقامتگاه در ایران قانون مدنی است البته قانون‌گذار در قوانین دیگر مثل قانون تجارت، قانون آئین دادرسی مدنی، امور حسبی، ثبت و قانون راجع به ثبت شرکت‌ها موادی را به اقامتگاه اختصاص داده است.

محور اصلی بحث در این مقاله بررسی اقامتگاه اشخاص حقیقی در حقوق ایران و فواید آن می‌باشد. البته هر جا که لازم بوده به حقوق برخی کشورها مثل انگلیس و فرانسه هم اشاره شده است.

۱. کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل و مدرس دانشگاه پیام نور.

واژگان کلیدی: اقامتگاه (domicile) - اقامتگاه اختیاری (domicile of choice) -

اقامتگاه قانونی (domicile by operation of law) - اقامتگاه اصلی (original domicile) -

اقامتگاه قراردادی (contractual domicile)

۱- پیشینه تاریخی اقامتگاه

مفهوم اقامتگاه به لحاظ ریشه تاریخی به حقوق رم باز می‌گردد. در آن حقوق منظور از اقامتگاه بیشتر محلی بوده است که شخصی به همراه خانواده خود به قصد ماندن در آنجا سکونت می‌کرده است.^۱ در حقوق رم احوال شخصیه تابع قانون اقامتگاه بوده و افراد در تعیین اقامتگاه خود آزادی کامل داشتند فقط در مورد برخی اشخاص مثل زن شوهردار، محجورین و بعضی از شاغلین دولتی این اختیار و آزادی از بین می‌رفت، لذا اشخاص مزبور دارای اقامتگاه اجباری بودند.^۲

در فرانسه اقامتگاه محلی بوده که مرکز امور مهم شخص در آنجا قرار داشته و احوال شخصیه هر فرد تابع عرف و قانون حاکم بر اقامتگاه وی به شمار می‌آمد اما امروزه در این کشور اقامتگاه با وجود ضابطه تابعیت جهت تعیین قانون صالح حاکم بر احوال شخصیه، اهمیت گذشته خود را از دست داده است.^۳

اقامتگاه در حقوق گذشته ایران با توجه به اینکه در حقوق اسلامی بحث چندانی در خصوص اقامتگاه وجود نداشته، کمتر مورد توجه بوده است. با این حال پیش از نظام قانون گذاری جدید در ایران، اقامتگاه در شناسایی هویت افراد به خصوص در مقابل دول بیگانه می‌توانست مؤثر واقع شود. با ایجاد نظام قانون گذاری و قضایی جدید و مؤثر بودن اقامتگاه در تعیین صلاحیت محاکم و اعمال و اجرای قوانین صلاحیتدار، لزوم قاعده‌مند کردن موضوع اقامتگاه ضروری به نظر می‌رسید. لذا با شناخته شدن ارزش حقوقی اقامتگاه قانون گذار ایرانی هم به تعریف اقامتگاه و نقش

۱. سلجوقی، محمود، *حقوق بین الملل خصوصی*، تهران، ۱۳۸۶، ص ۲۴۵.

۲. ارفع نیا، بهشید، *حقوق بین الملل خصوصی*، تهران، ۱۳۸۶، ص ۱۶۰.

۳. همان، ص ۱۶۱.

آن مبادرت نمود.^۱

بدین ترتیب ابتدا در قانون اصول محاکمات حقوقی ۱۳۲۹ ه.ش از اقامتگاه به عنوان معیاری در تعیین صلاحیت‌های محلی دادگاه‌ها نام برده شد و پس از آن ماده ۱ قانون راجع به ثبت شرکت‌ها مصوب ۱۳۱۰ مقرر داشت: «برای آنکه شرکتی تبعه ایران تلقی شود باید مرکز اصلی آن در ایران باشد». همچنین در ماده ۵۹۰ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۰ ه.ش اقامتگاه اشخاص حقوقی تعریف و در ماده ۵۹۱ قانون مزبور از اقامتگاه اشخاص حقوقی به عنوان معیار تعیین تابعیت آنها نام می‌برد.

مهم‌ترین مرحله و در واقع نقطه اوج تحول در تکامل مفهوم اقامتگاه تصویب کتاب چهارم از جلد سوم قانون مدنی مصوب ۱۳۱۳ ه.ش است که قانون‌گذار در مواد ۱۰۰۲ تا ۱۰۱۰ قانون مزبور به تعریف اقامتگاه، انواع اقامتگاه و تغییر اقامتگاه پرداخته است. در نهایت قانون‌گذار موادی را از قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ ه.ش و قانون امور حسبی مصوب ۱۳۱۹ به بیان نقش اقامتگاه در تعیین صلاحیت دادگاه‌ها و ابلاغ اوراق قضایی و مواعد قانونی در آیین دادرسی اختصاص داده است.

۲- تعریف اقامتگاه

در حقوق بین‌الملل اقامتگاه رابطه‌ای مادی و حقوقی است که شخص را به قلمرو کشور معینی پیوند می‌دهد. این رابطه مادی است چون اقامتگاه شخص در مملکتی قرار دارد که منافع او در آنجا متمرکز شده اند و این منافع نوعاً مالی و مادی هستند.^۲ و حقوقی است چون منشأ بسیاری از حقوق و تکالیف می‌باشد.

در حقوق داخلی این رابطه در تعلق شخص به محلی معین نمایان می‌شود و تعلق شخص به محلی معین براساس دو مؤلفه سکونت و تمرکز امور مهم شخص محقق

۱. نك سلجوقی، محمود، همان منبع، ص ۲۴۷.

۲. نصیری، محمد، حقوق بین‌الملل خصوصی، تهران، ۱۳۷۶، ص ۸۰.

می‌گردد. طبق ماده ۱۰۰۲ قانون مدنی «اقامتگاه هر شخص عبارت از محلی است که شخص در آنجا سکونت داشته و مرکز مهم امور او نیز در آنجا باشد، اگر محل سکونت غیر از مرکز مهم امور او باشد، مرکز مهم امور او اقامتگاه محسوب است.»

طبق تعریف قانون مدنی اقامتگاه هر شخص حقیقی در جایی است که سکونت داشته و مرکز مهم آموزش (یعنی تمرکز منافع نوعاً مادی و مالی وی) هم در آنجا باشد و چنانچه محل سکونت و مرکز مهم امور یکجا نباشد برای تعیین اقامتگاه شخص اولویت با مرکز مهم امور می‌باشد.

به طور کلی در تعریف اقامتگاه شخص حقیقی دو عنصر وجود دارد: عنصر مادی و عنصر معنوی، در تعریف قانون مدنی ایران، عنصر مادی همان مسکن شخص است به شرطی که مرکز مهم امور او نیز در همان‌جا باشد و در صورتی که این دو از یکدیگر جدا باشد مرکز مهم امور شخص عنصر مادی اقامتگاه تلقی می‌شود. ولی در تعریف مزبور از عنصر معنوی (قصد) نامی برده نشده و این عنصر در آن تعریف مستتر است، زیرا هر شخص به میل و اراده خود در جایی سکونت می‌کند یا کارهایش را متمرکز و مستقر می‌نماید.^۱

نکته قابل ذکر در خصوص تعریف اقامتگاه مندرج در ماده ۱۰۰۲ قانون مدنی این است که «مرکز مهم امور» شخص برخلاف محل سکونت معمولاً ثابت است و کمتر تغییر می‌کند در نتیجه روابط حقوقی افراد با ثبات‌تر است به علاوه در مرکز مهم امور شخص است که افراد به ایجاد و تنظیم رابطه حقوقی با وی اقدام می‌کنند.^۲

۳- اصول اقامتگاه

۱- ۳- اصل ضرورت بهره‌مندی هر شخص از اقامتگاه

۱. سلجوقی، محمود، همان منبع، صص ۲۵۹-۲۵۸.

۲. صفایی، حسین و قاسم زاده، مرتضی، حقوق مدنی (اشخاص و محجورین)، تهران، ۱۳۷۷

ضرورت بهره مندی هر شخص از اقامتگاه به دلیل آثار و فوایدی است که اقامتگاه در حقوق بین الملل و حقوق داخلی دارد. همان طور که پیش تر هم ذکر شد تعیین صلاحیت های قانون گذاری و قضایی، تعیین و شناسایی هویت اشخاص، تمتع از برخی حقوق و انجام برخی تکالیف بستگی به اقامتگاه شخص دارد.

بنابراین طبق اصل لزوم اقامتگاه هر شخص به محض تولد باید دارای اقامتگاه معینی باشد که اقامتگاه شخص از زمان تولد تا سن رشد معمولاً اقامتگاه ولی یا والدین می باشد به علاوه به موجب اصل مزبور هیچ کس نباید اقامتگاه خود را از دست بدهد بدون اینکه اقامتگاه دیگری را به دست آورد.^۱ البته این قاعده استثنائات زیادی دارد به ویژه اینکه قوانین کشورها در عمل از دست دادن اقامتگاه را منوط به تحصیل اقامتگاه در کشور دیگری نمی کنند.^۲ در چنین مواردی فرض بقای اقامتگاه پیشین درباره شخص جایز است.^۳ این نکته در قانون آئین دادرسی مدنی ذکر شده است.

۲-۳- اصل جایز نبودن داشتن بیش از یک اقامتگاه

اصل وحدت اقامتگاه در قوانین بیشتر کشورها پیش بینی شده است در ایران هم ماده ۱۰۰۳ قانون مدنی مقرر می دارد: «هیچ کس نمی تواند بیش از یک اقامتگاه داشته باشد.» اصل وحدت اقامتگاه ناشی از این ضرورت است که داشتن دو یا چند اقامتگاه علاوه بر ایجاد آشفتگی و پراکندگی در قضایای مربوط به اقامتگاه شخص، در روابط بین الملل هم سبب برخورد احتمالی میان قوانین کشورهای بی اقامتگاهی که آنها مربوط اند می شود.^۴

در عمل به دلیل متفاوت بودن تعریف اقامتگاه از کشوری به کشور دیگر و نیز به

۱. ارفع نیا، بهشید، همان منبع، ص ۱۵۶.

۲. نصیری، محمد، همان منبع، ص ۸۶.

۳. سلجوقی، محمود، همان منبع، ص ۲۵۴.

۴. همان منبع، ص ۲۵۵.

لحاظ آزادی افراد در اختیار اقامتگاه، پدیده اقامتگاه مضاعف پیش می‌آید در چنین مواردی ترجیح يك اقامتگاه بر اقامتگاه دیگر بسته به نظر مرجع ذی صلاح تصمیم گیرنده است که می‌تواند براساس اوضاع و احوال موجود و نیز دلایل ارائه شده از سوی طرفین یکی از آن اقامتگاه‌ها را به عنوان اقامتگاه مؤثر تلقی نماید.

۳-۳- اصل تغییرپذیر بودن اقامتگاه

طبق این اصل اقامتگاه يك امر همیشگی نیست و هر کسی می‌تواند اقامتگاه خود را تغییر دهد. تغییر اقامتگاه افراد با انتقال از يك کشور به کشور دیگر و در حوزه داخلی با تغییر آن از يك حوزه به حوزه‌ای دیگر محقق می‌شود. طبق ماده ۱۰۰۴ قانون مدنی «تغییر اقامتگاه به وسیله سکونت حقیقی در محل دیگر به عمل می‌آید مشروط به اینکه مرکز امور او نیز به همان محل انتقال یافته باشد» با این حال چنانچه فقط مرکز مهم امور شخص به محل دیگر انتقال یافته باشد با توجه به ماده ۱۰۰۲ قانون مدنی اقامتگاه شخص محلی خواهد بود که مرکز مهم امور وی به آنجا منتقل شده است.

برابر قوانین افرادی که اقدام به تغییر اقامتگاه می‌نمایند باید تغییر اقامتگاه را به مراجع و مقامات مربوطه اعلام کنند در غیر این صورت اقامتگاه آنها همان اقامتگاه قبلی محسوب و کلیه اوراق و اسناد و برگ‌های اجرایی به همان اقامتگاه سابق ابلاغ می‌شود، برای مثال «تبصره ۳ ماده ۳۴ قانون اصلاح قانون ثبت».

۴- انواع اقامتگاه در حقوق ایران

در حقوق ایران سه نوع اقامتگاه پیش‌بینی شده است: اختیاری، قراردادی و اقامتگاه قانونی یا اجباری.

قبل از اینکه به بررسی انواع اقامتگاه بپردازیم، شایان ذکر است که در حقوق برخی کشورها مثل انگلیس و فرانسه علاوه بر اقامتگاه‌های فوق از اقامتگاه اصلی هم نام می‌برند. منظور از اقامتگاه اصلی این است که به محض تولد طفل اقامتگاه پدر و

مادر به وی تحمیل می‌شود و تا سن رشد ادامه دارد.^۱ در انگلیس اقامتگاه اصلی شخص همان اقامتگاه پدر و مادر وی و در صورتی پدر و مادر نامعلوم باشند محل تولد طفل می‌باشد در حقوق کشور مزبور ارزش این نوع اقامتگاه به حدی است که حتی اگر شخص پس از برگزیدن اقامتگاه اختیاری بعداً آن را از دست بدهد اقامتگاه اصلی وی به خودی خود مهیا می‌گردد.^۲ اما قانون مدنی ما در مورد اقامتگاه اصلی ساکت است.

۱- ۴- اقامتگاه اختیاری

اقامتگاه اختیاری محلی است که شخص واجد اهلیت به میل و اراده خود در آن سکونت گزیده و مرکز مهم امور خود را نیز در آنجا قرار داده باشد در واقع «اقامتگاه اختیاری بر پایه دو مؤلفه تحقق می‌پذیرد: سکونت واقعی در يك محل و عزم بر ماندن در آن محل».^۳ تغییر این نوع اقامتگاه همان طور که از اسمش پیداست به موجب اراده و اختیار افراد خواهد بود.

طبق اصل ۳۳ قانون اساسی «هیچ کس را نمی‌توان از محل خود تبعید کرد یا از اقامت در محل مورد علاقه‌اش ممنوع یا به اقامت در محلی مجبور ساخت مگر در مواردی که قانون مقرر می‌دارد».

۲- ۴- اقامتگاه قراردادی

اقامتگاه قراردادی محلی است که طرفین يك قرارداد ضمن آن یا قرارداد جداگانه محلی به عنوان اقامتگاه خود برای اجرای تعهدات ناشی از قرارداد، دعاوی مربوط به آن و یا ابلاغ اوراق دعوی تعیین می‌نمایند، که چنین محلی معمولاً محلی غیر از اقامتگاه حقیقی شخص و یا ممکن است حتی خارج از کشور متبوع وی باشد.

۱. نک همان منبع، صص ۲۷۷-۲۷۴.

۲. http://en.wikipedia.org/wiki/domicile_law.

۳. پاکچی، احمد، مقاله تحلیل مفهوم اقامتگاه با رویکرد نشانه‌شناسی فرهنگی برگرفته از سایت www.isu.ac.ir.

ماده ۱۰۱۰ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «اگر ضمن معامله یا قراردادی طرفین معامله یا یکی از آنها برای اجرای تعهدات حاصله از آن معامله محلی غیر از اقامتگاه حقیقی خود را انتخاب کرده باشد. نسبت به دعاوی راجع به آن معامله همان محل که انتخاب شده است اقامتگاه او محسوب خواهد شد همچنین است در صورتی که برای ابلاغ اوراق دعوی و احضار و اخطار محلی را غیر از اقامتگاه حقیقی خود معین کند». تغییر اقامتگاه اختیاری مستلزم توافق طرفین قرارداد است.

به علاوه «همان‌گونه که اقامتگاه اختیاری را می‌توان اقامتگاه عام شخص درباره هر نوع رابطه حقوقی وی با دیگران دانست، اقامتگاه قراردادی را باید اقامتگاه خاص یعنی اقامتگاه راجع به قراردادی معین تلقی کرد»^۱.

۳-۴- اقامتگاه قانونی یا اجباری

اقامتگاه اجباری اقامتگاهی است که قانون‌گذار آن را بر برخی افراد به مناسبت شغل یا مقام آنان و یا به لحاظ ارتباطی که با دیگران دارند تحمیل می‌نماید. بنابراین برخلاف اقامتگاه اختیاری و قراردادی، اراده فرد در تعیین و تغییر اقامتگاه قانونی هیچ نقشی ندارد.

اشخاصی که قانون مدنی برای آنها اقامتگاه اجباری تعیین کرده است عبارتند از:
الف - زن شوهردار: ماده ۱۰۰۵ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «اقامتگاه زن شوهردار همان اقامتگاه شوهر است مع‌ذالك زنی که شوهر او اقامتگاه معلومی ندارد و نیز زنی که با رضایت شوهر خود یا اجازه محکمه، مسکن علی‌حده اختیار کرده می‌تواند اقامتگاه شخصی علی‌حده نیز داشته باشد».

تحمیل اقامتگاه شوهر بر زن در قانون مدنی ایران به منظور حفظ وحدت در خانواده بوده است. بدیهی است پس از انحلال ازدواج، اقامتگاه اجباری ناشی از ماده

۱. سلجوقی، محمود، همان منبع، صص ۲۶۸-۲۶۷.

۱۰۰۵ قانون مدنی از بین رفته و زن دارای اقامتگاه اختیاری خواهد شد.^۱

ب. صفار و محجورین

اقامتگاه صفار و محجورین (یعنی کسانی که از تصرف در اموال و اداره امور حقوقی خود ممنوع هستند) به خاطر حفظ منافع شان همان اقامتگاه ولی (پدر، جد پدری، وصی) و در صورت فقدان ولی اقامتگاه قیم آنها است. ماده ۱۰۰۶ قانون مدنی در این خصوص مقرر می‌دارد: «اقامتگاه صغیر و محجور همان اقامتگاه ولی یا قیم آنها است».

اقامتگاه صغیر و محجور در طول دوران کودکی یا حجر او ادامه می‌یابد به علاوه تغییر آن تا هنگام خروج از ولایت یا قیمومیت تابع تغییراتی است که در اقامتگاه ولی یا قیم رخ می‌دهد.^۲

ج. اقامتگاه مأمورین دولت و افراد نظامی

طبق ماده ۱۰۰۷ قانون مدنی «اقامتگاه مأمورین دولتی محلی است که در آنجا مأموریت ثابت دارند». البته «اقامتگاه مأمورین دولت اعم از لشکری و کشوری پس از استعفا یا بازنشستگی از بین می‌رود و اقامتگاه اختیاری خواهند داشت».^۳

طبق ماده ۱۰۰۸ قانون مدنی «اقامتگاه افراد نظامی که در ساخلو (پادگان) هستند محل ساخلوی آنهاست». این ماده اختصاص به اقامتگاه افراد نظامی اعم از افسر و درجه دار و غیره متعلق به نیروی زمینی، دریایی و هوایی دارد و شامل کسانی که مشغول خدمت نظام وظیفه هستند نمی‌شود چون اصولاً نظامی محسوب نمی‌شوند و مدت خدمت‌شان موقت است.^۴

د. خدمه

به موجب ماده ۱۰۰۹ قانون مدنی «اگر اشخاص کبیر که معمولاً نزد دیگری کار یا

۱. ارفع نیا، بهشید، همان منبع، ص ۱۷۱.

۲. سلجوقی، محمود، همان، ص ۲۷۰.

۳. ارفع نیا، بهشید، همان منبع، ص ۱۷۴.

۴. همان منبع، ص ۱۷۴.

خدمت می‌کنند در منزل کارفرما یا مخدوم خود سکونت داشته باشند، اقامتگاه آنها همان اقامتگاه کارفرما یا مخدوم آنها خواهد بود». براساس این ماده در صورتی اقامتگاه خدمه همان اقامتگاه کارفرما یا مخدوم محسوب می‌شود که اول اینکه خدمه رشید باشند، دوم اینکه کار آنها حالت معمول و مستمر داشته و شغل اصلی آنها باشد، سوم اینکه در منزل کارفرما یا مخدوم سکونت داشته باشند. در این نوع اقامتگاه نیز پس از خاتمه کار نزد کارفرما یا مخدوم، اقامتگاه اجباری خدمه از بین می‌رود.

۵- آثار و فواید اقامتگاه

همان طور که پیش‌تر گفته شد اقامتگاه می‌تواند نقش مؤثری در تعیین صلاحیت‌های قضائی و قانون‌گذاری، تعیین هویت اشخاص و نیز تمتع از حقوق و انجام تعهدات داشته باشد که اینک مقررات قانونی را که متضمن این اهمیت است در سه بند مطالعه می‌کنیم:

۱- ۵- تأثیر اقامتگاه در تعیین صلاحیت‌های قضائی و آئین دادرسی

طبق یک اصل حقوقی «دادگاه صلاحیت‌دار دادگاه اقامتگاه خواننده است». ماده ۲۱ قانون آیین دادرسی مدنی در این زمینه می‌گوید: دعوا باید در دادگاهی اقامه شود که خواننده، در حوزه قضائی آن اقامتگاه دارد و اگر خواننده در ایران اقامتگاه نداشته باشد در محل سکونت موقت وی و چنانچه محل سکونت موقت نداشته باشد دعوا در دادگاهی اقامه می‌شود که مال غیرمنقول خواننده در حوزه آن واقع است و اگر خواننده مال غیرمنقول هم نداشته باشد خواهان در دادگاه محل اقامت خود اقامه دعوا خواهد کرد.

رسیدگی به امور قیمومت در صلاحیت دادگاه اقامتگاه محجور می‌باشد و اگر محجور در ایران اقامتگاه نداشته باشد دادگاه محل سکونت وی صلاحیت دارد. (ماده ۴۸ قانون امور حسبی)

همچنین طبق ماده ۱۲۶ امور حسبی «امور راجع به غایب مفقودالانثر با دادگاه

محللی است که آخرین اقامتگاه غایب در آن محل بوده است». و به موجب ماده ۱۶۳ قانون مزبور «امور راجع به ماترك با دادگاه بخشی است که آخرین اقامتگاه متوفی در ایران، در حوزه آن دادگاه بوده و اگر متوفی در ایران اقامتگاه نداشته، با دادگاهی است که آخرین محل سکونت متوفی در حوزه آن دادگاه بوده است».

براساس ماده ۴۱۳ قانون تجارت تاجر متوقف باید ظرف سه روز توقف خود را به دفتر محکمه بدایت محل اقامت خود اظهار نماید. همچنین به موجب ماده ۳۴ قانون آئین دادرسی مدنی «دعوی راجع به توقف یا ورشکستگی باید در دادگاهی اقامه شود که شخص متوقف یا ورشکسته در حوزه آن اقامت داشته است...».

کلیه اوراق قضایی و اعلامیه‌ها اعم از اخطاریه، احضاریه، احکام و قراردادهای صادره از محاکم، هرنوع اجرائیه و نیز اظهارنامه در اقامتگاه شخص به وی ابلاغ می‌شود (ماده ۹۰ قانون آیین دادرسی مدنی و ماده ۱۲۹ قانون آیین دادرسی کیفری) همچنین در ماده ۶۱۵ قانون آئین دادرسی مدنی از اقامتگاه اصحاب دعوی به عنوان مبدأ برای احتساب مواعد نام برده شده است.

۲- ۵- تأثیر اقامتگاه در تعیین صلاحیت‌های قانونی

در برخی کشورها مثل فرانسه با اینکه اصولاً قانون متبوع شخص بر احوال شخصیه او حکومت می‌کند اما در مواردی از قبیل طلاق و نسب وقتی که طرفین تابعیت واحد ندارند قانون اقامتگاه مشترك آنها اعمال می‌شود همچنین در خصوص ترکه منقول، قانون اقامتگاه متوفی را اعمال می‌کنند.^۱ علاوه بر آن در بسیاری از کشورها قانون صلاحیت‌دار نسبت به احوال شخصیه، قانون اقامتگاه اشخاص می‌باشد. سیستم انگلیسی، آمریکایی به همین شیوه عمل می‌کنند.

همچنین در کشورهایی که احوال شخصیه تابع قانون متبوع شخص می‌باشد در مواردی که شخص بی‌تابعیت است، یا تابعیت وی نامعلوم باشد قانون کشور اقامتگاه شخص را به عنوان بدل تابعیت اجرا می‌کنند.

۳- ۵- اهمیت اقامتگاه به لحاظ تمتع از حقوق و انجام تعهدات

از جمله مواردی که اقامتگاه در انجام تعهد تأثیرگذار است تعهد به پرداخت مالیات است که براساس تشخیص اقامتگاه بر ذمه مؤدی مستقر می‌شود.^۱

تبصره ۴ ماده ۱۸۴ قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۴۵/۱۲/۲۸ مقرر می‌دارد «اداره دارایی صلاحیت دار در مورد مالیات بر ارث اداره‌ای است که آخرین اقامتگاه قانونی متوفی در حوزه آن واقع است».

اقامتگاه در امکان استفاده از حق انتخاب هم می‌تواند مؤثر باشد. برای مثال ماده ۹ قانون انتخابات مجلس شورای ملی سابق مقرر می‌داشت: «انتخاب کنندگان باید دارای شرایط زیر باشند... در حوزه انتخابیه موطن یا لااقل از ۶ ماه قبل از موقع انتخابات در آنجا ساکن باشد» هرچند این امر در قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی پیش‌بینی نشده ولی ماده ۲۴ قانون اسلامی شوراها شرط سکونت حداقل به مدت یک سال متصل به زمان اخذ رأی در محل را برای انتخاب‌شوندگان مقرر نموده است.

همچنین بند ۵ ماده ۹۷۶ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «کسانی که در ایران از پدری که تبعه خارجه است به وجود آمده و بلافاصله پس از رسیدن به سن ۱۸ سال تمام لااقل یک سال دیگر در ایران اقامت کرده باشند، ایرانی محسوب می‌شوند.» در این ماده داشتن اقامتگاه در ایران شرط ایرانی محسوب شدن فرد می‌باشد. و برابر ماده ۴ قانون ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۳۱۰/۲/۱۹ بیگانه‌ای که متقاضی پروانه اقامت دائم در ایران است، باید اقامتگاه قانونی در ایران اختیار کند.

نتیجه‌گیری:

همان‌طور که گفته شد اقامتگاه ارتباط حقوقی و مادی است که شخص را به محل یا حوزه‌ای معین پیوند می‌دهد. در واقع اقامتگاه محلی است که ارتباط بین شخص و مراجع قانونی در آنجا برقرار می‌شود. لزوم بهره‌مندی از اقامتگاه، اصلی است که در همه نظام‌های حقوقی مورد پذیرش قرار گرفته است. بنابراین هر شخص به محض

۱. ارفع نیا، بهشید، همان منبع، ص ۱۶۵.

تولد باید دارای اقامتگاهی باشد که این اقامتگاه همان اقامتگاه پدر و مادر وی و در صورت نامعلوم بودن پدر و مادر، محل تولد طفل می‌باشد.

اشخاص واجد اهلیت می‌توانند به اختیار خود اقامتگاه برگزینند و به میل و اراده خود نیز آن را تغییر بدهند (اصل قابل تغییر بودن اقامتگاه) اما هیچ شخصی مجاز نیست بیش از یک اقامتگاه داشته باشد البته این ممنوعیت در مورد اقامتگاه اختیاری است، بنابراین اشخاص می‌توانند چندین اقامتگاه قراردادی برای انجام تعهدات خود و دعاوی مربوط به آنها انتخاب کنند.

امروزه گرچه در حقوق بین‌الملل نقش اقامتگاه با وجود عامل تابعیت و ملیت کم‌رنگ‌تر از گذشته شده است در حقوق داخلی اقامتگاه هنوز هم نقش مهمی را بین شخص و مراجع قضایی، اداری و قانونی ایفا می‌کند. از جمله در تعیین صلاحیت دادگاه، تعیین جلسه دادرسی و مواعد قانونی اقامتگاه نقشی مؤثر دارد، به علاوه ابلاغ کلیه اوراق، اسناد، اخطاریه‌ها، احضاریه‌ها و احکام و قراردادهای صادره و نیز هر نوع اجرائیه در اقامتگاه شخص به عمل می‌آید. همچنین تمتع از برخی حقوق و انجام برخی تکالیف منوط به داشتن اقامتگاه می‌باشد.

منابع:

- ۱- سلجوقی، محمود، *حقوق بین‌الملل خصوصی*، تهران، ۱۳۸۶، ص ۲۴۵.
- ۲- ارفع نیا، بهشید، *حقوق بین‌الملل خصوصی*، تهران، ۱۳۸۶، ص ۱۶۰.
- ۳- همان، ص ۱۶۱.
- ۴- نک سلجوقی، محمود، همان منبع، ص ۲۴۷.
- ۵- نصیری، محمد، *حقوق بین‌الملل خصوصی*، تهران، ۱۳۷۶، ص ۸۰.
- ۶- سلجوقی، محمود، همان منبع، صص ۲۵۸-۲۵۹.
- ۷- صفایی، حسین و قاسم زاده، مرتضی، *حقوق مدنی (اشخاص و محجورین)*، تهران، ۱۳۷۷، صص ۹۱-۹۲.
- ۸- ارفع نیا، بهشید، همان منبع، ص ۱۵۶.
- ۹- نصیری، محمد، همان منبع، ص ۸۶.

۱۰ - سلجوقی، محمود، همان منبع، ص ۲۵۴.

۱۱ - همان منبع، ص ۲۵۵.

۱۲ - نک همان منبع، صص ۲۷۷-۲۷۴.

13-http://en.wikipedia.org/wiki/domicile_law .

۱۴ - پاکتچی، احمد، مقاله تحلیل مفهوم اقامتگاه با رویکرد نشانه شناسی فرهنگی برگرفته از

سایت: www.isu.ac.ir

۱۵ - سلجوقی، محمود، همان منبع، صص ۲۶۸-۲۶۷.

۱۶ - ارفع نیا، بهشید، همان منبع، ص ۱۷۱.

۱۷ - سلجوقی، محمود، همان، ص ۲۷۰.

۱۸ - ارفع نیا، بهشید، همان منبع، ص ۱۷۴.

۱۹ - همان منبع، ص ۱۷۴.

۲۰ - نصیری، محمد، همان منبع، ص ۸۲.

۲۱ - ارفع نیا، بهشید، همان منبع، ص ۱۶۵.

سایر منابع:

قانون مدنی (ق.م) - قانون آئین دادرسی مدنی (ق.آ.د.م) - قانون تجارت - قانون امور

حسابی - قانون ثبت - قانون راجع به ثبت شرکتها و قانون ورود و اقامت اتباع خارجه

در ایران.

